

НА 90-РІЧЧЯ НАРОДИН ГАЛИЦЬКОГО ПРОФЕСОРА- ІНТЕРНІСТА МИРОСЛАВА МИКОЛАЙОВИЧА БЕРЕЖНИЦЬКОГО

Частина 3: ІСТОРИКО-ЕТНОГРАФІЧНИЙ ВІЗЕРУНОК МІСТА-ПЕРЛИНИ ПІДГІР'Я КАРПАТ – БЛАГОДАТНЕ СЕРЕДОВИЩЕ СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОЇ ТВОРЧОЇ ЛАБОРАТОРІЇ ВЧЕНОГО- КЛІНІЦИСТА

М.І. Дзедман

*Науково-виробничий центр
ТОВ «ЕРБІС», ПП «Лабораторія
ЕРБІС», м. Київ*

Резюме

У публікації розглянуто самобутнє середовище Станіславова-Станіслава-Івано-Франківська як тло становлення особистої творчої лабораторії галицького професора-інтерніста Мирослава Миколайовича Бережницького.

Ключові слова

Професор-інтерніст Мирослав Миколайович Бережницький, особиста творча лабораторія, вчений-клініцист, Станіславів, Станіслав, Івано-Франківськ.

Мені завжди була цікавою terra incognita гене-зи індивідуальної творчої лабораторії мого доро-гого Вчителя, професора-інтерніста Бережницького Мирослава Миколайовича. Її становлення у вченого-дослідника є дуже трепетним і тонким, на що мають безпосередній вплив умови його життя та діяльності, передані Вчителями фахові знання, досвід і підхід, успадковані від свого родоводу традиції, зрештою, сповідувані моральні засади. Сьогодні, у непростий і надважкий для медичної спільноти період, спроби пере-йти від радянщини до новітнього модерного укра-їнського громадянського суспільства проблеми фор-мування особистої творчої лабораторії дослідника набувають виняткової актуальності. Відтак, приклад становлення в надскладних обставинах повоєнного часу знакової постаті галицького професора-інтерніста Мирослава Миколайовича Бережницького становить особливий інтерес. Його взірцева звитяга невтомно-

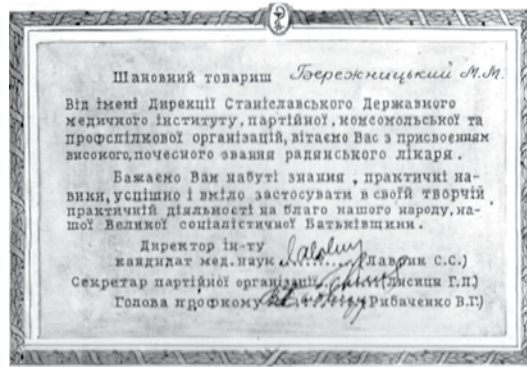
го трудівника, блискучого лікаря, вченого-дослідника, педагога, громадського діяча, керівника, людини ви-сокого ґатунку моральності є гідною для наслідування. Віртуозність Вчителя у вирішенні складних завдань, конструктивізм і діловитість, здатність відкинути осо-бисті амбіції завжди вражали оточуючих. За цього ко-ректність, з якою Мирослав Миколайович ставився до колег, та справедлива оцінка ними зробленого завжди в мене викликали повагу і бажання наслідувати.

У другій частині цієї публікації¹ було зроблено спро-бу викласти життєвий шлях та атмосферу самобутньо-го середовища періоду дитинства та юності професора М.М. Бережницького. Та після 4-річної лікарської прак-тики в сільській амбулаторії бойківського гірського по-селення Беньківці Мирослав Миколайович у 1957 році на конкурсних засадах вступає до клінічної ордина-тури на кафедру факультетської терапії та продовжує навчання у своїй Alma mater — Станіславському дер-

**Мирослав Миколайович Бережницький,
вихованець Станіславського державного
медичного інституту**

- 1947-1953 рр. — навчання на лікувальному факультеті
- 1957-1959 рр. — навчання в клінічній ординатурі

жавному медичному інституті. Отже, у 1957 році сім'я Бережницьких назавжди повертається в казкове місто межирич Бистриць — у свій Станіслав. І доля склалась так, що все подальше життя Мирослава Миколайовича та його фахова діяльність (окрім 4 років лікарської практики на Рогатинщині) безпосередньо пов'язані із Станіславом-Івано-Франківськом. Тож після того як він у 1947 році покинув батьківський дім у Калуші, самотність міста-перлини в межиричці Бистриць до кінця його життєвого шляху стала природним середовищем його самореалізації. Без жодного сумніву, саме неповторний історико-етнографічний візерунок міста-перлини Підгір'я Карпат, його атмосфера непростого повоєнного періоду мали безпосередній вплив на його світоглядне та фахове становлення. Відтак, давайте на самотньому середовищі становлення особистої творчої лабораторії професора-інтерніста М.М. Бережницького зупинимось належним чином.

Потрібно зауважити, що дійсність Станіславова-Станіслава-Івано-Франківська протягом сторіч творилась за обставин своєрідної соціомембрани, губки-аккумулятора та колектора традицій Заходу та Сходу. Відтак, історія Івано-Франківська є унікальною, вона сповнена звитяги, захопливих інтригуючих фактів та повчальних бувальщин. От тільки, на превеликий жаль, викладення її фактажу й особливо його трактування були цілком залежними від політичної кон'юнктури дійсності польського, австрійського, німецького чи радянського періодів окупації.

Історія заснування Станіславова є прикладом класичного європейського містобудування. Знаний дослідник історії нашого міста, професор Володимир Полек, у своїй хрестоматійній (неодноразово перевиданій) монографії «Майданами і вулицями Івано-Франківська» [1, 2] ретельно розглядає його аспекти в окремому розділі «З історії Івано-Франківська». Він влучно зазначає: «...історія заснування теперішнього Івано-Франківська приховує в собі багато таємниць. Це насамперед пояснюється тим, що українські історики не завдали собі праці, щоб вивчити наші багатющі ар-

хиви, а пішли слідами польських дослідників (офіційна версія), хоч і серед них, як бачимо, не було єдиної думки про дату і засновника нашого міста. ...Така традиція була потрібна польським історикам тільки для того, щоб і в цьому випадку показати культуртрегерську місію польської шляхти на українських землях...» І дійсно, офіційно визнана дата 7 травня 1662 року заснування Івано-Франківська (із підтвердженням 14 серпня 1663 року надання йому магдебурзького права) ніяк не узгоджується із першими згадками про Станіславів іще в 1644 та 1654 роках. Та й зрештою, не міг би Станіславів отримати право на проведення ярмарків 21 березня 1662 року, якщо б на той час вже не мав визнання як місто-фортеця. Дорікання нашого знаного історика-краєзнавця Володимира Теодоровича Полека є справедливим і одночасно значною мірою риторичним. Цілком очевидно, що для того «щоб вивчити наші багатющі архиви», насамперед треба було мати можливість доступу до них. За цього також зазначимо, що більшість європейських міст періоду Середньовіччя (та й Нової історії) засновувалися безпосередньо як військові фортечні укріплення біля давніших поселень. Тільки з часом вони вже разом отримували статус міста. Тож, очевидно що фортифікаційне укріплення в межиричці Бистриць Надвірнянської (тоді Чорної) та Солотвинської (тоді Золотої) [3] могло бути зведено задовго до офіційного надання нашому місту згідно з європейською практикою магдебурзького права. Тож у дискусії щодо дати заснування Івано-Франківська це варто мати на увазі.

Так чи інакше, але згідно з офіційною на сьогодні версією заснування Івано-Франківська маємо такий стан речей. Краківський воєвода, великий коронний гетьман Речі Посполитої Станіслав Ревера Потоцький у 1654 році викупив у родини Жечковських землі біля прадавніх українських бойківських сіл — Заболоття (перша згадка в 1437 році) [2, 4-6] та Княгинина (перша згадка в 1449 році) [2, 4-7] і почав на них будувати «укріплене місто» [2, 4, 6, 8]. Пізніше ця фортеця разом із Заболотівським, Тисменецьким і Галицьким перед-

містями отримала свою назву Станиславів на честь чи то самого Станіслава Ревера, чи то вже його внука, також Станіслава (який загинув у Віденській битві 12 вересня 1683 року) [1, 4, 6, 8-11].

Серед представників роду Потоцьких герба Пилява знані державні діячі, воєначальники, діячі культури, меценати, які відіграли важливу роль в історії Речі Посполитої, Австро-Угорської, Російської імперій та України [10-13]. Щодо генези роду Потоцьких також є різні версії. Потрібно зазначити, що визначення істориком Садоком Барончем (знаний уродженець нашого міста, виходець з її вірменської громади) [14] у книзі «Пам'ятки міста Станиславова» [15] їх походження із Галичини є цілком неспроможним [2, 10]. Зрештою, і сам автор, здійснивши більш ґрунтовну історичну розвідку, відмовився від цієї легенди [10]. Польські автори вважають, що Потоцькі своїм родоначальником мають лицаря Зірослава із села Поток, біля Анджеюва, що у теперішньому Свентокшицькому воєводстві в південно-східній Польщі [16]. От тільки герб шляхти Пилява (станіславські Потоцькі відносяться до шляхти герба Срібна Пилява) у своїй основі має всі ознаки герба шляхти прадавнього роду Драго-Сас [17]. Відповідно цілком імовірною є версія походження шляхти роду Потоцьких від знаті давньоруської держави Карпатська Горватія (Білої, Великої Хорватії). Такий погляд цілком співзвучний із версією Святослава Семєнюка щодо роду Потоцьких як сполонізованих нащадків русинів (українців) із Шариського Потону в Угорській Русі [18]. На спадкоємності галицької шляхти давньоруської державі Карпатська Горватія ми вже зупинялись у попередній частині цієї публікації, говорячи про Бережницю — родове село шляхти Бережницьких герба Драго-Сас. Цікавою є і конфесійна приналежність Потоцьких, на честь яких, як вважається за офіційною версією, було названо місто в межериччі Бистриць. Станіслав «Ревера» Потоцький був, як і його батько (Анджей), протестантом (кальвіністом), але згодом був вимушений (через кар'єрно-кон'юнктуру потребу релігійних вимог Речі

Посполитої) перейти в католицизм [19]. Його внуки Станіслав та Йосиф (Юзеф) [8] польськими авторами вже однозначно визначаються як католики. Проте Володимир Полек допускає, що вони були власне греко-католиками [2]. А Іван-Кузич Березовський [20] дослівно зазначає таке: «...приятель кор. Станіслава Лещинського і гетьмана П. Орлика магнат Станіслав Потоцький*, основник м. Станиславова (він був уніят, фундатор руських церков; вдома, з обслугою й селянами говорив по-українськи). Під його опіку скрилася горстка жонатих мазепинців (деякі старшини емігрували з родинами), між якими кілька років жила й дружина гетьмана П. Орлика». (*Авт. Потрібно розуміти, що мова йде про братів Станіслава та Йосифа (Юзефа) Потоцьких, оскільки Станіслав загинув у Віденській битві 12 вересня 1683 року.)

У 60-х роках XVII сторіччя Станиславів був добре укріпленою фортецею. Тож у 1676 році він, витримавши облогу грізної турецької армії, зупинив її просування вперед. Тоді зведена французом Франсуа Коррасіні головна лінія бастионів мала ширину 150 стіп, а Солотвинська Бистриця впадала в захисний міський рів та постійно наповнювала його водою [2, 6, 8, 15]. Протягом сторіччя захисні споруди постійно нарощували свою міць. Копія плану міста Станиславова 1792 року, що складена за участю Артура Дрекслера, засвідчує, що оборонна система міста на той час вже складалась із шести бастионів та куртин, а також глибоких ровів, наповнених водою [21]. Усю систему фортифікацій у цей час було удосконалено за принципом французької військово-інженерної школи. Тим часом останній власник міста-фортеці Станиславова Антоній Протазій Потоцький, збанкрутувавши, був вже не спроможний вчасно сплачувати податки [1, 13]. Тож у 1802 році Станіслав був викуплений австрійським урядом та набув статусу вільного королівського міста. На початку XIX сторіччя захисні рови були засипані, фортифікаційні споруди розібрані, а середмістя та передмістя злились. Залишились тільки невеличкі фрагменти міського муру та рову, найбільші з них збереглися до нашого часу. І в сьогодення маємо в Івано-Франківську затишну вулицю Валуву та Фортечний провулок.

Герб Срібна Пилява [[https://uk.wikipedia.org/wiki/Пилява_\(герб\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Пилява_(герб))]

Widok Stanisławowa, 1850-1890. Nieznany autor. Litografia, Zb. Muzeum Narodowego w Warszawie. Fot. © Piotr Ligier/MNW

[<http://report.if.ua/istoriya/grafichnyj-stanyslaviv-yak-vyglyadalo-misto-do-epohy-fotografij/?fbclid=IwAR2KAqxHI2CcO6IWct8cLhjkcz767ghFoBg6B7yfdVdRzGH2JRzvsVpl9Bk>]

**Підземелля під будівлею бібліотеки меду-
ніверситету (колись військова адміністрація
та гауптвахта) на вулиці Галицькій [https://
www.facebook.com/photo.php?fbid=1878340222
212900&set=pcb.1878331848880404&type=3&the
ater&ifg=1]**

Залишки фортифікаційних споруд Станиславівської фортеці, ратуша (сьогодні Івано-Франківський краєзнавчий музей) у центрі історичного серця міста на Площі Ринок, кафедральний греко-католицький собор Святого Воскресіння, колегіальний римо-католицький костюл Пресвятої Діви Марії (сьогодні — Івано-Франківський обласний художній музей), будівля філії Краківської академії («Станиславівська академія», у подальшому колегія-гімназія, а сьогодні морфологічний корпус медуніверситету), вірменський костюл (сьогодні — кафедральний собор Покрови Пресвятої Богородиці ПЦУ), школа та монастир Василянск «Інститут Марії» та інші сакральні забудови є яскравим свідченням величній історії нашого міста. Воно протягом сторіч було не просто своєрідною соціо-мембраною, губкою та колектором між Заходом та Сходом, але й унікальним плідним інтегратором їх кращих стандартів у нашу незмінну за своєю сутністю традицію. І сьогодні наша традиція збережена та примножена, незважаючи на жорстке домінування тієї чи іншої політичної кон'юнктури за різних окупаційних режимів. Показово це відтворює історія трансформацій із кінцевим утвердженням сучасної назви міста межиріч Бистриць — Івано-Франківськ. Відомо,

що з 1662 по 1772 рік та з 1918 до 1939 року воно мало назву Станиславів (пол. Stanisławów), з 1772 до 1918 року — Станіслав (нім. Stanislaw). У 1939 році за радянської влади місту було знову повернуто австрійську назву Станіслав, а 9 листопада 1962 року з нагоди 300-річчя заснування Указом Президії Верховної Ради УРСР Станіслав було перейменовано на Івано-Франківськ [9]. Цьому передувало неабияке збурення громадськості Прикарпаття. Справа в тому, що вперше в 1950 році запопадливі керівники області виступили з пропозицією перейменувати Станіслав на ... Сталінськ-Прикарпатське [2]. Зрозуміло, що ця пропозиція для прикарпатців була абсолютно неприйнятною. Рішення було відкладено. На щастя, цей політично-мовний покруч вже за обставин розвінчання «культу особи Сталіна» був остаточно відхилений. Тоді і виникла думка назвати місто іменем нашого геніального Івана Франка. Відомо, що керівники республіки провели консультації із сином Каменяря Тарасом Франком. Тарас Іванович попередньо дав згоду на таке перейменування, але заперечував проти форми — «Івано-Франківськ» як надто довгої і такої, що не відповідає нормам української мови. Та тодішня партійна номенклатура не хотіла, аби назва міста асоціювалася з іспанським диктатором Франсіско Франко. У сьогоднішній побуті зазвичай все ж вживається скорочена назва Франківськ, а молодь давно пестливо називає своє місто «наш Франик». Міській голова Івано-Франківська Руслан Марцінків 27 серпня 2017 року на Франкових читаннях біля пам'ятника Каменяря з нагоди 161-ї річниці його народження однозначно зазначив, що дискусії щодо перейменування міста потрібно вважати закінченими [22]. «Для нас дуже важливо відзначити ... річницю Івана Яковича Франка. Адже ми єдине місто у світі, яке назване на його честь. Будь-які дискусії про перейменування міста є неприйнятними...», — зазначив міський голова. Відданість своїй традиції та плідна інтеграція на її основі кращих західних та східних стандартів упродовж усіх сторіч визначає унікальність виняткової атмосфери Станиславова-Станіслава-Івано-Франківська. Усі періоди буття міста межиріч Бистриць залишили вагомий слід в його історії та архітектурі, становленні промислів, інфраструктурі, світобаченні і, зрештою, нашій свідомості [23, 24].

До прикладу розглянемо сліди подиху сторіч на статній будівлі колишньої міської ратуші Станиславова. Саме ратуша в містах європейської традиції була головною спорудою. Така обов'язково мала високу вежу, що була не тільки своєрідною окрасою міста, але й сторожовою баштою — найвищим пунктом міста-фортеці, з якої велася постійна спостереження, чи не наближається ворог до міста, або чи не вибухнула в місті пожежа. У ратуші знаходився магістрат (міська рада), суд і крамниці. Тому одразу ж після того, як Станиславів одержав магдебурзьке право, у ньому почалося будівництво ратуші посеред ринку. Володимир Полек [2] наводить перший опис Станиславівської ратуші німецького мандрівника Ульріха Вердума, який у січні 1672 року побував у нашому місті. Останній так описав її у своєму «Щоденнику»: «Ратуша стоїть посеред великого чотирикутного ринку. Збудована у вигляді вежі з різними заглибленнями частково з дерева, а частково з каменю.

Далі В. Полек відмічає, що у 1665 і 1676 роках турецька армія двічі облягала місто, але жодного разу їй не вдалося здобути Станіславівської фортеці, і з ратуші успішно велися спостереження за переміщеннями ворожих військ. Тож Потоцькі вирішують перебудувати ратушу, зробити її вищою, а одночасно й більш красивою. Їх придворний архітектор, уродженець Княгинина, шляхтич Карл Беное успішно її реконструював і перебудував у стилі пізнього ренесансу [2]. Після завершення перебудови в 1695 році вона вже мала вигляд 9-поверхової круглої вежі на кам'яній основі. На 5-му поверсі розміщувався міський годинник, що навіть після пізніших перебудов зберігся до нашого часу. Одночасно під ратушею були споруджені підвальні приміщення, що сполучалися із численними підземними ходами, що, як кажуть старожили, мали виходи далеко поза межами не тільки тогочасного міста-фортеці, але навіть сучасного. Завдяки виявленому в чеських часописах наполегливим та ретельним дослідником історії Івано-Франківська Богданом Павлюком унікальному малюнку можемо сьогодні полюбуватись видом будівлі цієї ратуші та тодішньої площі Ринок Станіслава [25].

Збудована в 1695 році ратуша і площа Ринок у Станіславі («Světozor. Obrázkový týdeník» (Datum vydání: 17.3.1899. Číslo: 19) apxiev «Moravská zemská knihovna»)

У 1802 році ратуша втрачає своє призначення [1]. Австрійська влада передала її в розпорядження армії, яка перетворила все в склади для армійського обмундирування, а одночасно в міську в'язницю. У 1825 році буря знесла вершок вежі ратуші, що стало приводом для ремонту і реставрації ратуші. Після ремонту в 1837 році ратуша поволі набувала більшої презентабельності. Та 28 вересня 1868 року під час страшної «мармулядової» пожежі Станіславська ратуша і всі будинки на ринку майже повністю згоріли [1, 26, 27].

Через два роки за проектом професора Покутинського розпочалася відбудова ратуші, що, як видно з тогочасних листівок, набула дещо іншого вигляду. 6 липня 1870 року в урочистій обстановці було закладено фундамент нової ратуші, в який замурова-

Відбудована Станіславська ратуша наприкінці XIX сторіччя [<http://itinery.com.ua/article/view/chto-nado-objazatelno-uvydet-esly-vy-vpervye-v-yvano-frankovske>]

ли пергамент із виписаною на ньому історією міста та різні монети. У 1867-1884 роках у ратуші знаходилася ошадкаса [2].

Перша світова війна не пощадила ратуші, її обстрілювали ворожі армії як обсерваційний пункт. Після загарбання Західної України Польською державою ще деякий час ратуша лежала в руїнах. Тільки в 1928 році під керівництвом інженера Треля розпочалася (уже втретє!) відбудова ратуші, що фактично тривала до вересня 1939 року..., але так і не була закінчена. Вежа ратуші завершувалася своєрідним ковпаком, що нагадував військовий шолом, а в її крилах першого поверху розмістилися різні торговці, крамниці і дешеві ресторани. Усе було оштукатурено в жовтий колір. На всіх чотирьох кутах четвертого поверху були встановлені бронзові орли. Під час фашистської окупації знову була загроза знищення ратуші: відчуваючи наближення кінця свого панування, гітлерівці намагались її підірвати. На щастя, це їм не вдалося. Правда, її південно-західне крило та будинки на ринку були значно пошкодженими. У 1957-1958 роках був проведений капітальний ремонт ратуші, після закінчення якого сюди було переведено обласний краєзнавчий музей. Він став одним із визначних культурних закладів Івано-Франківщини [28]. Сучасна ратуша (вже четверта за рахунком) — єдина в Україні світська споруда, яка має позолочений купол. Приємно, що останніми

Оглядовий майданчик Івано-Франківської ратуші

роками стараннями міської влади на будівлі ратуші об'єднано ошатний оглядовий майданчик, що розташований на вежі під куполом на висоті 33,3 метра [29].

Треба визнати, що, постраждавши наприкінці XIX сторіччя від пожеж, у XX — від Першої та Другої світової війни та й, зрештою, від недбалого ставлення (а скоріше, навмисного нищення пам'яток архітектури), історичне ядро міста зазнало і незворотних втрат [2, 27, 30]. На щастя, незважаючи на численні втрати та зміни планувальної структури, первісна парцеляція міста навколо площі Ринок на сьогодні все ж збережена. Багато знакових будівель міста було перебудовано в стилі класицизму та відбувалось розширення міста за рахунок новітньої розбудови й поглинання прилеглих сіл.

Відтак, величава історія Станиславова-Станіслава-Івано-Франківська будить щирі патріотичні почуття та одночасно утверджує філософський погляд на життя, що так влучно декретовано суто станіславським прислів'ям «все так не буде». І дуже приємно, що за 30-річний період відновлення незалежності України спостерігаємо яскравий спалах здійснення захоплюючих дослідних розвідок та лавиноподібно зростаючу кількість монографій [2, 8, 15, 21, 25, 30-66], розвій популярності в соціальних мережах груп із популяризації історії нашого міста-перлини в межиріччі Бистриць (наприклад, «Ретро Франківськ», «Франківчани», «Типовий Франківськ» тощо). Дослідники-краєзнавці не тільки ретельно та прискіпливо вивчають матеріали вітчизняних та закордонних архівів, але й шанобливо повертають у сьогодення праці громадян різного етнічного походження міста межиріччя Бистриць минулих сторіч (без коментарів, дослівно «під їх кутом зору»). Нарешті вільно до нас із томів закордонних видань «Альманаху Станіславівської землі» [67, 68] полум'яно промовляють своїми науковими історико-краєзнавчими дослідженнями наші патріоти-співгромадяни, які безкомпромісно боролись з окупаційними режимами і тому змушені були емігрувати. Багатоголосся і пошана до всіх співгромадян міста межиріччя Бистриць багатьох сторіч є невіддільною частинкою культури франківчан. На Прикарпатті дороги називають «гостинцями» і традиційна гостинність цього краю є добре відомою, але саме самовідданий патріотизм франківчан є пошанованим у світах. Дуже вдало цю традицію проілюстровано в антології «Літературний Stanislaw ІФ: від Ф. Карпінського до наших днів» [69]. Творчі дописи (здебільшого саме про місто межиріччя Бистриць) наших письменників та поетів усіх часів, різного походження і, очевидно, світогляду подано влучно і без кон'юнктурних коментарів. Тож, коли гортаєш цю оригінально видану ошатну антологію, тішишся за мистецьку громаду Франківська.

А от історія буття медичної спільноти Станиславова-Станіслава-Івано-Франківська (без жодних сумнівів, захоплююча і звияжна) так і залишається, на превеликий жаль, мало популяризованою. Безперечно, це буде виправлено. Адже медичні пізнання є важливою частиною загальної культури нашого буття, і, без сумніву, сучасна Прикарпатська медична школа та дружний колектив Івано-Франківського Національного медичного університету зроблять все належне, щоб виправити цю ситуацію. Зрештою, це вже з успіхом робиться. Щодо цього із задоволенням хочеться відзначити хоча б

«Біографічний словник професорів та завідувачів кафедр Івано-Франківської державної медичної академії (1945-1995)» / За ред. Є.М. Нейка. — Івано-Франківськ, 1995. — 199 с.; «Івано-Франківський національний медичний університет. Історія. Звершення. Особистості». — К.: Світ Успіху, 2009. — 368 с.; «Медицина в Івано-Франківську: від лікарні графа д'Есте до Центральної міської клінічної лікарні» / Автор ідеї: Тарас Масляк. — Івано-Франківськ: Місто НВ, 2011. — 84 с.; «Важкий шлях до Олімпу» / Я. Остафійчук. — 2019. — 300 с. тощо. Правда, вони висвітлюють події останнього сторіччя, а традиції медичної спільноти Прикарпаття мають давню та глибоко змістовну бувальщину. На жаль, практично невідомими для загалу так і залишаються визначні уродженці та громадяни Станіслава-Станіслава, непересічні представники її медичної спільноти брати Теодор та Юзеф Торосевичі [74, 75], Кость Воевідка [76, 77], Ян Гутт [78, 79], Осип Маланюк [80], Богдан Кисілевський [81], Макс Шур [82] ... А скільки ж їх безіменних в історії Станиславова-Станіслава-Івано-Франківська? Їх життєві шляхи, сповнені звияги та неймовірних пригод, є прекрасними сюжетами історичних романів та кінофільмів, які вже давно зачекались своїх авторів.

У першій частині цієї публікації² було акцентовано увагу на аспектах академічної спадкоємності та генези Прикарпатської школи внутрішньої медицини. Проте це стосується тільки її суто академічної спадкоємності та генези. Бо якщо розглядати історичні аспекти становлення медичних пізнань прикарпатців, то їх витоки потрібно визначити за найскромнішими припущеннями із часів становлення та розквіту Карпатської Горватії (Великої (Білої) Хорватії) у V-X сторіччі [83]. Відповідно, традиції прикарпатської медичної спільноти мають тисячолітню минувшину і творились у контексті всієї надскладної сукупності історичної дійсності становлення праукраїнського етносу (конкретно в реаліях субетносів білих хорватів, бойків, гуцулів, лемків, русинів і т.д.). Також потрібно розуміти, що праукраїнський етнос тисячоліттями формувався на перехресті головних шляхів між Європою та Азією. І щодо цього Norman Davies у його «EUROPE A History» [84] влучно зазначив: «На шляху до свого майбутнього дому європейські народи у великій кількості проходили по землях України». Відповідно, у прадавні часи на прикарпатських теренах тисячоліттями відбувалась благодатна інтеграція медичних емпіричних пізнань великої кількості етносів. В українській лінгвістичній традиції маємо багато свідчень цього. Наприклад, вважається, що термін «лікар» походить від кельтського «лейкер». Та спочатку були гойцої (ті, що гоять). Так первинно називали знахарів та мольфарів. Вони займалися лікувальною практикою й були вельми популярні та шановані. А в культурі гуцулів традиційно і сьогодні широко вживаним є термін «мольфар» — так називають наділену надприродними здібностями людину, на зразок знахаря, чарівника або народного мага. До певної міри гуцульські мольфари є відповідними до козацьких характерників. У 2015 році, у містечку Верховина Івано-Франківської області, був відкритий Музей гуцульської магії. У ньому представлені речі, якими користувались маги-мольфари. Тож дослідне медичне пізнання прикарпатців своїм корінням сягає сивої давнини.

² *Практикуючий лікар № 1, 2019 р., с. 65-73.*

За доби язичництва (у трипільський, скіфський, сарматський періоди і в дохристиянські часи перших давньоруських держав Карпатської (Білої, Великої) Хорватії (VI-X ст.) і Русі (IX-XIII ст.)) пізнання наших предків відбувались за безпосереднього контакту з навколишнім середовищем і носили емпіричний характер. Перші відомості про них віднаходимо в петрогліфах Стільського городища та Плісеського археологічного комплексу VII-IX сторіч [85-89].

Сьогоденний вигляд на один із десяти скельних храмів Стільського городища VIII-X століття, що поблизу містечка Миколаєва на Дністрі у Львівській області

Петрогліф у язичницькому храмі Стільського городища

Перша давньоруська держава Карпатська Горватія (Біла Хорватія) вже мала прогресивні світоглядні традиції ладування та розуміння гармонічного співіснування різних просторів, перші паростки християнської віри та єдності, релігійної терпимості, засади триєдності лікувального процесу та вербального впливу [83, 90-96]. Християнство до Карпатської Горватії за конкурентного змагання за наші терени між Римом та Візантією прийшло поступово без жорсткого примусу з боку можливо-владців. Два центри світового християнства тоді вже все виразніше виділялись, але ще не були канічно розділеними. Пізніше ці паростки християнської віри (як і всі інші світоглядні здобутки) були спадкоємно передані Русі (через політичну кон'юнктуру, визначену чомусь тільки як суто Київська). І за її часів на Надніпрянщині та Надністрянщині вже відбулось повноцінне становлення монастирської медицини. На основі унікального поєднання язичницької та монастирської медицини в подальшому відбулось становлення світсько-ремісничої та військової (козацької) медицини. Та у зв'язку із

трагічною втратою України-Русі державності і втягненням українських теренів у різні державні утворення унійного (союзного) характеру, жорстким визискуванням нашого ресурсу панівними націями про належний (науковий) розвиток нашої традиції в пізнаннях лікувальної справи не могло бути і мови [83, 96]. Науковий поступ українців загалом було зупинено. Започаткована Ярославом Мудрим у 1037 році Київська Академія не отримала свого подальшого розвитку [98, 99] (як, скажімо, навчальний центр у Болоньї). Навіть бібліотека властелина-просвітителя Русі зникла безслідно. Ну а на Прикарпатських теренах заснуванню вищих навчальних закладів окупаційною владою постійно велась вперта протидія. Більше того, щоб знищити нашу пам'ять про славне минуле давньоруських держав Карпатської Горватії та Русі, нашим краям у різних державних утвореннях унійного (союзного) характеру надавались кон'юнктурні назви із підкреслено містечковим характером, як-от «Червона Русь», «Холмська Русь», «Галицька Русь» тощо. Покажемо у цьому відношенні є трактування назв і подана ілюстрація гербів наших земель у виданні «Памятники русской старины въ западныхъ губерніяхъ издаваемыя съ высочайшего соизволенія И.Н. Батюшковымъ. Выпускъ восьмой: Холмская Русь (Люблинская и Съдлецкая губ, Варшавскаго Генераль-Губераторства). Изданіе Министерства Внутреннихъ Дѣлъ. С.-ПЕТЕРБУРГЪ. 1885. 570 с.» [100]. Цікаво, що в прагненні визиску наших ресурсів та присвоєння собі звитяги нашої історичної спадщини завойовник часто зневажав навіть власну бувальщину (наприклад, у химерній назві «Московська Русь»). Нашу історичну пам'ять безпощадно намагалися стерти «вогнем і мечем» та вигадуючи різні байки про «мало» і «новоросії», а також наполегливо «переконуватимуть», що ми «малороси», «малополяки», «малоавстрійці», «малорумуни», «маломадари» — одним словом, «мало».

Тим часом на вимогу часу в такій динамічній, а в ті часи і неспокійній Європі починають відкриватися університети. Перші з них — в Італії: у 1158 році з юридичної школи утворився найстаріший Болонський університет, пізніше — у Падуї (1222 р.), Неаполі (1224 р.), Римі (1303 р.). Дещо пізніше виникли перші університети у Франції (Паризький, 1200 р.) та Англії (Оксфордський, 1167 р.; Кембріджський, 1229 р.). Протягом XIII-XVI сторіч усе нові університети зароджуватимуться по всій Європі. Перші слов'янські університети засновані в Празі (Карлів університет, 1348 р.) і Кракові (Ягеллонський університет, 1364 р.). Не багато пізніше були відкриті й перші німецькі університети — Гейдельбергський (1385 р.) і Кельнський (1388 р.). Зазначимо, що наявність медичного факультету в університеті була обов'язковою. Без сумніву, це торжество науки з визначним загальноцивілізаційним значенням змогло успішно реалізуватись тільки завдяки ослабленню на теренах Русі полчищ ординців. Тож у 1241 році, спустошивши Польщу, Угорщину, Чехію, Хорватію, Трансильванію, Молдову, частину Сербії та Болгарії, хан Батий все ж був змушений повернутися до Поволжя. А українські терени, ставши надійним щитом для Європи, зазнали катастрофічних людських, матеріальних та духовно-моральних втрат. Цілком зрозуміло,

що за таких обставин про жодне відкриття на її теренах університетів не могло бути й мови.

Цікаво, що розвитку наукової медицини в Європі опосередковано посприяли рішення Вюрцбурзького собору про повну заборону духовенству римської традиції застосовувати практику хірургічних способів лікування. У монастирях Західної Європи з 1228 року припиняють надавати медичну допомогу хворим і пораненим. Це безпосередньо ініціює творення організаційно-методологічних і медичних факультетів в університетах. Безпосередньо історичне тло впровадження клінічної медицини в практику університетів Європи XVII-XVIII сторіччя конкретно творилось надскладними змінами в соціальному та духовному житті європейської спільноти, усією сукупністю процесів Реформації, Контрреформації й поділу університетського простору на протестантську, католицьку та православну частини. На межі XVII сторіччя система організації університетської середньовічної привілейованої наукової корпорації вже перестала відповідати вимогам подальшого поступу. «Докласичний» університет з інструменту підвищення загальної культури та наукового розвитку суспільства перетворився на повністю закриту корпорацію, де кафедра успадковувалась із покоління в покоління в межах однієї «професорської родини». Тим часом конфесіоналізація університетів та академій призводить до жорсткої конкуренції між ними. У цій конкуренції можна було вистояти, тільки ставши на шлях подальшого вдосконалення. Викликана процесами модернізації якісна трансформація університетів зрештою приводить до становлення їх «класичної» моделі. Наукова корпорація при «класичній» моделі університету перебуває на утриманні держави, контролюється нею, але зберігає академічну свободу. Ось за таких обставин саме в протестантських університетах і було започатковано очищення науки від догм і перехід від процесу передачі знань до наукового викладання. І це був важливий крок до творення належних передумов для започаткування вже клінічного викладання та формування клінічного мислення. Тож закономірно, що саме на медичному факультеті протестантського університету в Лейдені в 1597 році засновується один із перших в Європі анатомічних театрів, а вже починаючи з другої половини XVII століття в ньому ж уперше започатковується й викладання клінічної медицини. Засновником впровадження клінічного викладання є голландський лікар, фізіолог, анатом і хімік Франциск Сільвій (1614-1672). У літературі також можна натрапити на варіанти його прізвиська латинською — Franciscus Sylvius, французькою — François Du Bois та німецькою — Franz De Le Voë. Він народився в Німеччині в протестантській сім'ї французьких емігрантів. Певний час був практикуючим лікарем, а професором практичної медицини в Лейденському університеті став тільки в 1658 році. В історії медицини він відомий як автор класичних робіт з анатомії центральної нервової системи та один із родоначальників (слідом за Парацельсом і Я.Б. ван Гельмонтом) ятрохімії. Йому належить опис горбиків у легенях при сухотах. Але його найважливіше досягнення — заснування клінічного викладання. Саме Франциск Сільвій повністю реформував навчання в

уже існуючій на той час при Лейденському університеті клініці й перетворив її на визнаний центр підготовки європейських лікарів. Суть здійсненої ним реформи навчання полягала в запровадженні активної участі слухачів у клінічному розборі біля ліжка хворого. Він вимагав ставитися до хвороби як до процесу, що потребує спостереження за його динамікою, а присутність при розтині тіл померлих хворих вважав обов'язковою. Таким чином, вже в другій половині XVII сторіччя Франциск Сільвій успішно заснував у Лейденському університеті клінічне викладання й заклали основи клініко-анатомічних порівнянь. У другій половині XVIII сторіччя впровадження клінічного викладання в європейських університетах почало давати вагомий результати (творення клінічних наукових шкіл, розробка методу перкусії тощо) [101, 102].

Увесь цей період (XIII-XVIII століття) наші терени на сході Європи виконують роль щита й самовіддано захищають її від золотоординської та московської експансії. Трагізм становища наших теренів полягав у тому, що ми одночасно потерпали від постійних спроб ординської та московської експансії, латинізації та полонізації. Тож за таких умов у заснованих на наших історичних землях [103] Острозькій академії — у 1576-му, Замойській — у 1593 році та Києво-Могилянській академії [104] (остання є правонаступницею Київської Академії, започаткованої ще Ярославом Мудрим у 1037 році [98, 99]) відкриття медичних факультетів так і не було здійснено. Однак певний час в Острозькій та Києво-Могилянській академії все ж функціонували так звані медичні класи.

Тим часом клінічна медицина здійснює під науково-емпіричним стягом непростий, але переможний шлях свого становлення по всій Європі. Він закінчується повною реформою галузі та викладання медицини в європейських університетах, і це створює підґрунтя для впровадження в їх дійсність вже науково-дослідної методології. На Прикарпаття реформа медичної галузі і модерний підхід викладання медичної науки приходить аж наприкінці XVIII сторіччя [103, 105]. Так, у Галицькій Русі (політичною кон'юнктурою нав'язана назва), яка після першого поділу Польщі увійшла до імперської Австрії як Королівство Галичина, імператриця Марія Терезія декретом від 22 грудня 1772 року започатковує систему медичної служби та медичної освіти. Вона здійснювалась на тлі певної лібералізації, що мала місце в дійсності Королівства Галичини та Володимирії з Великим князівством Краківським і князівствами Освенцима і Затору (1772-1918) як провінції Австрійської монархії (від 1867 р. — Австро-Угорщина). Цікаво, що великою мірою дія адміністративно виділена частина імперії відповідала території Карпатської Горватії-Русі (Великої Хорватії) VII-X сторіч. За цього значимо, що всі здійснені в межах цього декрету організаційні заходи потрібно розглядати суто в контексті здійсненої в Австрійській імперії реформи медичної галузі, впровадженої вихованцями Лейденської медичної школи³. Система медичної служби та освіти на західноукраїнських землях творилась безпосередньо

³ Здійснили її вихованці найбільш яскравої постаті в історії клінічної медицини першої половини XVIII століття Германа Бургаве. Професор Лейденського університету Herman Boerhaave (1668-1738;

на засадах, розроблених лейбмедиком імператриці, професором Віденського університету Герардом ван Світенном.

Спочатку були вирішені кадрові питання. Крайовим протомедиком Галичини й професором було призначено вихованця Віденського університету доктора медицини Андрея Крупинського [106]. Доктор медицини Йоганн Спавенті отримав посаду провінційного протомедика і професора, а три магістри медицини Йоганн Вальц, Франц Огессер та Антоні Кремлер стали крайовими хірургами та акушерами, а також ад'юнктами. Тим же декретом було передбачено відкриття у Львові медичного колегіуму. На клопотання крайового протомедика Галичини А. Крупинського губернатор граф Антоні Перген 20 березня 1773 року видав розпорядження, згідно з яким у Львові розпочалося читання лекцій з

усіх галузей медичної науки для осіб, що займалися лікарською, акушерською та аптекарською практикою, але не мали дипломів. А вже 1 жовтня 1773 року в приміщенні Єзуїтського колегіуму на давній площі Трибунальській (нині це середня школа № 62 на площі Яворського) відбулось урочисте відкриття Львівського медичного колегіуму. Водночас колегіуму надавались і лікарняні відділення, що знаходились на теренах монастиря Святого Лазаря, на вулиці Коперника. Там ще з 1634 року у двох дерев'яних будинках знаходилась лікарня Святого Лазаря для незможних. Вона й стала клінікою медичного та акушерського колегіумів (а пізніше медичного факультету та медико-хірургічної студії Львівського університету).

Отже, 1 жовтня 1773 року є датою зародження медичної освіти на західноукраїнських землях. Навчання

був голландським лікарем, хіміком і ботаніком) є автором знаменитого піручника «Засади медицини» (1709). У кожній із цих галузей знань він заслужено користувався європейською славою. Його класичні праці («Афоризми», 1709; «Підстави хімії», т. 1-2, 1732 та ін.) довго залишалися настільними посібниками лікарів, викладачів, студентів у багатьох країнах. За допомогою еkleктичного набору ятрохімічних (учення про дискразію) та ятрофізичних уявлень він поєднує анатомо-фізіологічні та інші відомості наукового характеру. Проте в клінічній діяльності він був справжнім послідовником «англійського Гіппократа» Томаса Сіденгама й наголошував примат досвіду лікувальної практики над будь-якими теоріями. Це він увів у клінічну медицину докладні записи історій хвороби й такі засоби обстеження хворого, як термометр і лупа. Його ім'я носить описаний ним у 1724 році синдром спонтанного розриву стравоходу [107]. Він, згідно із сучасними уявленнями, створив першу в історії клінічної медицини наукову школу. Серед його численних учнів — видатні лікарі з різних країн (Ж. Ламетрі, А. Галлер, Д. Прингл, Г. ван Світен, А. де Гаен, Ніколас Бідлоо та ін.). Реформа медичної освіти в Австрійській імперії, яка врешті й привела до широкого впровадження клінічного викладання в європейських університетах, безпосередньо пов'язана з ім'ям учня та найближчого співробітника Г. Бурґаве — Герарда ван Світена (Gerard van Swieten, 1700-1772). У тогочасній протестантській Голландії він як католик не міг претендувати на місце наступника на кафедрі свого вчителя в Лейденському університеті і, прийнявши пропозицію ерцгерцогині Марії-Терезії, у 1745 році переїхав до Відня. Головною науковою працею ван Світена «Коментарі до афоризмів Бурґаве при розпізнанні та лікуванні хвороб» (т. 1-6, 1742-1776) із цінними спостереженнями з питань медичної казуїстики й терапії було перекладено на багато європейських мов. Зокрема, там описано атрофію м'язів кінцівок при свинцевих коліках та афазію, висловлено припущення, що спинний і продовгуватий мозок — місце епілептичного розряду, рекомендовано застосування хіни для блокування больових нападів при невралгії трійчастого нерва й розчину сулеми всередину (так звана «рідина Ван-Світена») при сифілісі тощо.

У Відні Герард ван Світен одночасно виконував обов'язки лейб-медика, керівника медичного факультету Віденського університету та Віденської академії наук і, фактично, очолював усю медичну галузь Австрійської імперії. Уміло використовуючи отримані ним широкі повноваження, він повністю перебудував викладання медицини й цілком підпорядкував його меті підготовки практикуючого лікаря. Тож Ван Світен запровадив повну переорієнтацію навчання на підготовку й випуск фахівця, який не тільки має знання доктора медицини, а й володіє практичними навичками та є готовим до лікувальної практики. Для цього при університеті було відкрито клініку (а також ботанічний сад і хімічну лабораторію) і переобладнано анатомічний театр. Курс практичної медицини в університеті вводиться як обов'язковий, і його викладання для студентів здійснюється безпосередньо біля ліжка хворого. Також було встановлено сувору послідовність викладання предметів із допуском до занять у клініці тільки після успішних етапних іспитів із теоретичних дисциплін і введено практичне випробування випускників у міській лікарні.

Реалізація задуманої й очоленої Герардом ван Світенном реформи великою мірою пов'язана з діяльністю ще одного учня Бурґаве — Антона де Гаена (Anton de Haën, 1704-1776). Останній у 1754 р. був запрошений вже Ван Світенном із Голландії на посаду професора

патології та практичної медицини й директора клініки Віденського університету. Де Гаен — «клініцист Божою милістю» — був переконаним прихильником гіппократизму, зневажав усі теоретичні «системи» і довіряв тільки лікарському досвіду. Це завдяки йому в клінічному викладанні замість демонстрації медичних «курйозів» почали переважати розбори пацієнтів із типовими формами хвороб. З його ініціативи почав здійснюватись тематичний підбір пацієнтів і самостійне обстеження їх студентами. У результаті реформи Віденський університет першим в історії медичної освіти став безпосередньо готувати лікарів і, відповідно, давати не лише базові природничо-наукові знання в галузі медицини, а й практичні навички лікарської справи в належному обсязі. Важливим є те, що в клініці Віденського університету, яка перетворилася на новий провідний центр підготовки та вдосконалення європейських лікарів (Лейденський університет у другій половині XVIII сторіччя втрачає свої позиції), уже були повно представлені всі три складові клінічної установи. Поряд із навчальним і лікувальним процесами там виконувались і систематичні наукові дослідження, в яких брали участь найбільш здібні студенти. Здійснювалось ретельне фіксування клінічних спостережень і клініко-анатомічних кореляцій, вивчались діагностичні можливості термометрії (уведеної ще Бурґаве) та апробовувались нові способи лікування. Також у 1758 році де Гаен почав видавати щорічник, який відображав клінічний досвід і результати наукових досліджень та слугував важливим джерелом фахової інформації для лікарів різних країн Європи. За такої творчої обстановки й відбулось становлення «старої віденської школи». Цілком закономірним є те, що саме один із вихованців цієї школи в другій половині XVIII сторіччя здійснює прорив і рішуче розширює тогочасні рутинні можливості об'єктивного дослідження хворого. Це було здійснено головним лікарем Іспанського військового шпиталю у Відні Леопольдом Ауенбруґгером (Leopold Auenbrugger, 1722-1809). Цей геніальний вихованець «старої віденської школи» у 1761 році латинською мовою опублікував свою епохального значення працю «Новий спосіб за допомогою вистукування грудної клітки людини виявити приховані всередині грудей хвороби». Це був підсумок його багаторічних ретельних клінічних спостережень і порівнянь із даними розтинів, що містив і обґрунтування, і методичну розробку перкусії. Трагедія була в тому, що його вчителями Герардом ван Світенном та Антоном де Гаеном вона була категорично відкинута як маніпуляція, що «не гідна лікаря». Тож вважається, що сучасниками це величне відкриття було відкинуте й висміяне. Хоча, очевидно, так однозначно стверджувати не можна, оскільки в Леопольда Ауенбруґгера були і свої прихильники, і послідовники. У будь-якому разі інший знаменитий учень Г. Бурґаве професор Геттінгенського університету Альбрехт Галлер (Albrecht Victor von Gallier) називав його відкриття «важливым» поступком уперед. А після того як учень та наступник Ван-Світена А. Штерк запросив на посаду де-Гаена (директора клініки Віденського університету) М. Штолля (Maximilian Stoll), який був палким прихильником запропонованого способу вистукування грудної клітки, Л. Ауенбруґгер став офіційним консультантом університетської клініки. За цього потрібно наголосити, що саме відсутність в автора епохального винаходу можливості запускувати власну школу інтерністів не дала йому можливості популяризувати свій метод фізикального дослідження та належним чином широко впровадити його в клінічну практику.

в колегіумі було безкоштовним. Більше того, слухачі перебували на повному утриманні землевласників, які скеровували їх на навчання. З губернаторського фонду вони одержували по одному гульдену на тиждень. Слухачами колегіуму могли стати фізично здорові та інтелектуально розвинені, але морально стійкі особи обох статей віком від двадцяти одного до тридцяти років, які відзначалися милосердям. Обов'язковим було знання польської та німецької мов, якими велося викладання в колегіумі. При колегіумі діяли курси прискореної підготовки акушерок. Це сприяло значному покращенню акушерського обслуговування в Королівстві. Акушерки, які сумлінно ставилися до виконання своїх обов'язків, щорічно одержували грошову винагороду — від 100 до 200 флоринів. За десять років існування (1773-1783) Львівський акушерський колегіум підготував понад 100 акушерок, у тому числі сорок із трирічним терміном навчання. Під монаршою протекцією колегіум проіснував до 1785 року, а його справу вже на вищому рівні продовжив заснований у 1784 році у Львові медичний факультет університету цесаря Йосипа II. Сьогодні Collegium medicum у Львові є одним із найстаріших вищих медичних навчальних закладів не лише в Україні, а й у Європі. Він із гордістю носить ім'я вихованця «старої віденської медичної школи» доктора медицини Андрея Крупинського. Також, якщо мова зайшла про медичний факультет Львівського університету, давайте згадаємо хоча б про легендарну постать галицької медицини, почесного громадянина Львова, ректора Львівського університету та багаторічного директора його клінік, вихованця «старої віденської медичної школи» професора Францискуса Мазоха [108]. Загалу ця звитязна постать мало відома і перебуває в тіні свого популярного онука Леопольда фон Захер-Мазоха. Та от сам внук у спогадах про своє дитинство в рідному Львові з пошаною писав: «Коли ми проходили єврейським кварталом, перехожі кланялися доземно дідусю».

Viro integerrimo
Francisco Masech
Medicinis Doctori Praecepti clinice in Universitate Leopoliensi
Professore et Auctore. Anagninensi natus. Familiae
nobilitate illustratus. 1744

Портрет Франца Мазоха. Автор невідомий [<http://photo-lviv.in.ua/frants-mazoh-vydatnyj-likar-i-vykladach-v-tini-vidomoho-onuka/>]

Давній Єзуїтський колегіум, де 1773 року розпочав у Львові роботу Collegium medicum (світлина початку ХХ сторіччя)

У 1709 році серед 48 станіславських ремісників двоє були аптекарями [109]. Тут потрібно зазначити, що давні аптекарі одночасно практикували і як лікарі, і як фармацевти. В ієрархії середньовічного міста вони посідали важливе місце. Відтак, в Івано-Франківську медична справа як така (згідно із сучасними уявленнями) нараховує понад три століття. Історичні документи свідчать, що невдовзі після заснування міста в структурі тутешньої єзуїтської школи вже в 1721 році була аптека [109, 110]. Та першу класичну (загальнодоступну) аптеку в Станіславі було відкрито в 1777 році [2, 109-111]. Найімовірніше, вона спочатку знаходилась на вул. Шеремети, 2 [109] (будівлю знесено), а пізніше (у 1911 році [2]) перемістилась за адресою Площа Ринок, 4. У 2001 році і цю старовинну будівлю було знесено. Сьогодні на її місці п'ятиповерхова кам'яниця. А першим стаціонарним лікувальним закладом Станіслава став військовий шпиталь [112]. Справа в тому, що, коли в 1801 році Станіслав набув статусу королівського вільного міста, у ньому значно збільшилась кількість австрійських військовиків (безпосередньо були дислокованими 58-й полк піхоти та вербувальна команда). Кожен десятий мешканець міста був військовиком. Тож для потреб військового шпиталю австрійці ґрунтовно перебудували колишню резиденцію Потоцьких. Спочатку військові медики використовували для своїх потреб триповерховий палац у глибині подвір'я та два флігелі обабіч входу. А в 1895-му звели ще й двоповерховий корпус ліворуч. У часи ЗУНР у Станіславі працювали вже два військових шпиталі. Одним керував українець Осип Маланюк, іншим — єврей Теофіл Бардах [112]. У 1842 році в Станіславі на цесарському шляху (тепер — вулиця Мазепи) у новозбудованій триповерховій кам'яниці було відкрито загальноміську лікарню [72, 112, 113]. Цьому медичному закладу було присвоєно ім'я лікарні австрійського ерцгерцога, намісника Галичини Фердинанда д'Есте, онука імператриці Марії-Терезії. Споруда цього цивільного шпиталю дійшла до наших часів. Тепер це головний корпус центральної міської клінічної лікарні на Мазепи, 114 [72].

Військовий шпиталь у палаці Потоцьких (із колекції Олега Гречаника)

Так виглядала головна лікарня міста в 1933 році (з архіву Романа Білана)

У 1845 році в Станіславі розпочала свою роботу єврейська лікарня на 50 ліжок. Де конкретно містився цей перший шпиталь, поки що йдуть дискусії. Та відомо, що вже в 1862 році єврейська спільнота Станіслава викупила земельну ділянку на Тисменицькій вулиці [112]. Нині це відповідає перехрестю Незалежності й Мельника. Там споруджено добротний двоповерховий будинок, де, окрім лікарні, містились притулок старців і невеличка синагога, а за часів СРСР знаходилась стоматполіклініка. Та в квітні 1975-го споруду знесли, аби

розширити проїзну частину дороги. Як виглядав той будинок, можемо бачити дякуючи ретельності пана Романа Білана. Він колекціонував поштівки з видами старого Станіслава. Зображені єврейського шпиталю не мав, отже, вирішив сам сфотографувати його для нащадків. І дуже добре зробив.

Будівля єврейської лікарні перед знесенням (з архіву Романа Білана)

Як бачимо із вищевикладеного, Прикарпаття було цілком інтегрованим в європейський контекст розвою медичної галузі. Тож, коли у Відні на початку XIX сторіччя з'являється генерація «нової віденської медичної школи» — група видатних лікарів, об'єднаних загальним розумінням чергових завдань клінічної медицини, — серед них були й уродженці Галичини. Пишаємось, що серед її найвидатніших представників вчених-медиків чеського походження К. Рокитанського (Carl von Rokitansky, 1804-1878) та Й. Шкоди (Joseph Škoda, 1805-1881) і постать уродженця Галичини — професора-інтерніста Йосипа (Йосифа, Юзефа) Дітля [114, 115].

«Нова віденська медична школа» (у першому ряду по центру К. Рокитанський, а зліва від нього Й. Шкода)

Народився маленький Йосип у бойківському краї в мальовничому Підбужжі, яке входило до складу Самбірського округу, у родині з типовим для Галичини змішаним походженням. Його дідусь, офіцер австрій-

ської армії, прибув до Галичини після першого поділу Речі Посполитої (1774) і став чиновником у Львові. Бабуся відомого лікаря походила з німецького роду Ретшратнерів. За тодішньої галицької специфіки прізвище родини безперервно трансформувалось: із дідового Diedel у Dittl, Dittel, а зрештою у Dietl. Маленький Йосип був п'ятою дитиною в сім'ї, мав шість братів і двох сестер. Мати сімейства, галицька шляхтанка Анна Кульчицька, була взірцевою господинею. І тут не можна не згадати гілку Кульчицьких у Ясениці-Сільній і Підбужжі (нині у Львівській області) [116]. Тут 1835 року в родині Миколая Кульчицького і Людвіки з Гвоздецьких народилася Марія, яка згодом подарувала Україні й світу геніального Івана Франка. Незважаючи на змішане українське-німецько-польське походження родини, новонародженого Йосипа хрестять у греко-католицькому храмі [114] (правда, у Підбужжі й не було костьолу).

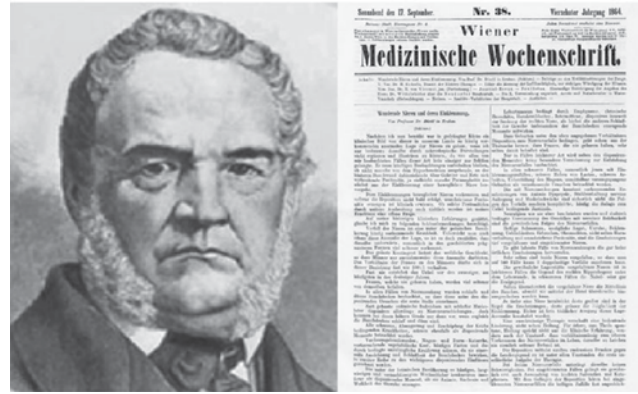

Герб Драго-Сас шляхти роду Кульчицьких

Видатний уродженець Прикарпаття Йосип Дітль, професор-інтерніст, яскравий представник «нової віденської медичної школи», депутат Галицького крайового сейму (1861), ректор Ягеллонського університету в Кракові (1862-1865), президент міста Кракова (1866-1874), почесний громадянин Кракова та Нового Санча, пожиттєвий член австрійського парламенту

Початкову освіту Йосип отримав у своїй родині, згодом — у Самборі й Тарнові, а закінчив здобуття гімназійної освіти в Новому Санчі. З 1821 року Й. Дітль навчався впродовж трьох років на філософському факультеті Львівського університету, а з 1823 року продовжив навчання на медичному факультеті Віденського університету. Вже 31 жовтня 1829 року Йосип Дітль став доктором медицини. З 1829 по 1833 рік він викладав у Віденському університеті і водночас займав-

Йосиф Дітль та його публікація 1864 року про недугу нирок

ся практичною медициною, а також упродовж 1830-1840 років працював лікарем у передмісті Відня. У цей період він пише кілька наукових праць, серед яких особливо цінним є видана в 1845 році праця «Praktische Wahrnehmungen nach den Ergebnissen im Wiedner Bezirkskrankhause». На відміну від Й. Шкоди професор Й. Дітль основним завданням медицини все ж вважав здійснення раціональної терапії. Його застереження про те, що «...хворого лікує природа, а лікар не повинен цьому перешкоджати», стало крилатим. 26 листопада 1851 року представника «нової віденської школи» доктора медицини Йосипа Дітля було призначено завідувачем кафедри медицини одного з кращих в Європі Ягеллонського університету в Кракові. І це був вдалий вибір. Професор Й. Дітль активно зайнявся викладацькою та науковою діяльністю [117-123]. До його найважливіших наукових робіт цього періоду належать праці із бальнеології, лікування «запалення плеч» та тифу. Він розробив систематизацію галицьких мінеральних вод і джерел. Саме йому своїм розвитком зобов'язані такі курорти сучасної Польщі, як Криниця, Жегестув, Щавніца, Рабка та Івонич. А в 1861 році він описує недугу нирок (відому як «криза Dietl»), а також її лікування. У цьому ж 1861 році Й. Дітля було вибрано депутатом Галицького крайового сейму, а в 1862 — ректором Ягеллонського університету. У 1865 році він був знову переобраний на посаду ректора, але надійшов указ про його звільнення із посади професора кафедри медицини університету. Польські автори схильні пов'язувати його звільнення із тим, що австрійська влада вирішила усунути з університету занадто активного пропольського професора, оскільки він як депутат Галицького сейму відстоював справедливе право польських дітей навчатись у школі не німецькою, а рідною мовою. Правда, за цього потрібно також зважати і на те, що професору Й. Дітлю в 1865 році все ж виповнився 61 рік.

Залившись поза стінами університету, професор Йосип Дітль вже в 1866 році стає депутатом міської ради Кракова і розпочинає кар'єру успішного чиновника. Цього ж року, 13 вересня його практично одностайно обирають президентом міста Кракова. Період його президентства був часом розквіту цього прекрасного міста. Про це переконливо свідчить звіт про його президентство 1872 року. Упродовж 6 років було майже вдвічі збільшено бюджет Кракова, успішно проведено реформу у сфері освіти (і відкрито гірничу,

рільничу та лісогосподарчу школи), засновано чимало нових культурних інституцій (Музичне та Лікарське товариства, Школа Мистецтв та ін.). За його президенства особливої уваги надавалось забезпеченню гігієнічних норм, дотриманню чистоти вулиць, було впорядковано каналізаційну систему міста. Також успішною була запропонована доктором медицини Й. Дітлем програма боротьби із холерою у Кракові. Тож у 1872 році 68-річного професора було повторно обрано президентом Кракова. Але в 1874 році Йосипу Дітлю під тиском опозиційних сил довелось покинути посаду президента міста. Він виїжджає до Відня. Відомий лікар, пожиттєвий член австрійського парламенту та заслужений президент Кракова помер 18 січня 1878 року в столиці Австро-Угорської імперії. Але свій вічний спочинок він знайшов у сімейній гробниці Дітлів на Раковицькому цвинтарі в старій частині Кракові.

Уродженець Галичини Йосип Дітль був великим лікарем, видатним вченим і визначним громадським діячем XIX сторіччя. Польські автори вважають його співзасновником «нової віденської медичної школи». На його честь ще в 1865 році було відкрито пам'ятник

у Щавниці. Його визнано почесним громадянином Кракова та Нового Санча. Краків свято береже пам'ять про свого президента 1866-1874 років. У 1938 році видана пам'ятна книга на річницю 50-річчя з дня смерті професора Йосипа Дітля, одна із вулиць міста названа на його честь. У 1948 році в центрі міста Кракова на площі всіх Святих йому було урочисто відкрито виконаний Ксаверієм Дуніковським величний пам'ятник. У Кракові сьогодні є фонд активних громадян ім. Józef Dietl (голова цього товариства — Марцін Квасний). 13 жовтня 2013 року за безпосередньої участі цього фонду відкрито меморіальну дошку на честь Йосипа Дітля й у його родинному селищі Підбуж на Галичині [124, 125].

Тим часом, місту-перлині в межиріччі Бистриць було визначено іще й особливе місце в реалізації новітнього етапу фундаментальної традиції української медицини триєдності лікувального процесу [126]. Волею провидіння пов'язані із цим події розгортаються саме в цілком вже інтегрованому в європейський контекст становлення медичної галузі Станіславові в 30-х роках минулого сторіччя. Вони будуть розглянуті в наступній частині публікації.

Список використаної літератури

1. Полек В. Майданами та вулицями Івано-Франківська. Історико-культурний путівник [Текст] / В. Полек. — Львів: Світло і міль, 1994. — 90 с.
2. Полек В. Майданами та вулицями Івано-Франківська [Текст] / В. Полек. — Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2007. — 147 с.
3. Бондарев І. Легенди Станіславова. Кольорові Бистриці [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://report.if.ua/uncategorized/legendy-stanyslavova-kolorovi-bystryci/>
4. Івано-Франківськ. В «Енциклопедія історії України»: Т. 3. Е-Й [Текст] / Редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. — К.: В-во «Наукова думка», 2005. — С. 401-403.
5. Історія Івано-Франківська [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.facebook.com/LovelvanoFrankivsk/posts/1551699344905227:0>
6. Ісаїв П. Історія міста Станіславова [Текст] / П. Ісаїв. — Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2008. — 96 с.
7. Княгинин (Івано-Франківськ) [Електронний ресурс]. Режим доступу: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Княгинин_\(Івано-Франківськ\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Княгинин_(Івано-Франківськ))
8. Грабовецький В.В. Нариси історії Івано-Франківська. З найдавніших часів до початку XX століття [Текст] / В.В. Грабовецький. — Івано-Франківськ, 1989. — 101 с.
9. Івано-Франківськ [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Івано-Франківськ>
10. Родина Потоцьких, або звідки ноги ростуть — усе про засновників Станіславова [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://report.if.ua/gazeta/rodyna-potockyh-abo-zvidky-nogy-rostut/>
11. Діда Р. Уродженці Станіславова. Станіслав Потоцький — староста галицький, ротмістр коронного війська [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://report.if.ua/istoriya/urodzheni-stanyslavova-stanislav-potockyj-starosta-galycykj-rotmistr-koronnoho-vijska/?fbclid=IwAR1qWuQuic68ns0PU1cQfIgwE1gFhHIBQ4ngYJY6LOdAo-78Np1vts9qnZ4>
12. Шляхетський рід поляків Потоцьких на території України [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://we.org.ua/history/shlyahetskyj-rid-polyakiv-pototskyh-na-terytoriyi-ukrayiny/>
13. «Батьки» Станіславова. Як Юзеф Потоцький догрався з грошима [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://report.if.ua/uncategorized/batky-stanyslavova-yak-yuzef-potockyj-dogravsya-z-groshyma/>
14. Бондарев І. Садок Баронч та його «Пам'ятки міста Станіславова» [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://report.if.ua/uncategorized/Sadok-Baronch-ta-jogo-Pam-yatky-mista-Stanyslavova/>
15. Баронч С. Пам'ятки міста Станіславова. Переклад з польської і примітки Юрія Узорчака [Текст] / С. Баронч, переклад з польської і примітки Юрія Узорчака. — Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2008. — 172 с.
16. Zaucha T. Kościół parafialny p.w. Narodzenia Najśw. Panny Marii i Św. Szczepana pierwszego męczenika w Potoku Złotym // Kościoły i klasztory rzymskokatolickie dawnego województwa ruskiego. — Kraków: «Antykwa», drukarnia «Skeniarz», 2010. — (Materiały do dziejów sztuki sakralnej na ziemiach wschodnich dawnej Rzeczypospolitej. Cz. I). — Т. 18. — 509 il. — S. 214.
17. Кобиліанський А., Комарницький С. Саси в українській культурі [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://universum.lviv.ua/previous-site/archive/journal/2004/sasy_5_06.html
18. Семенюк С. Історія українського народу [Текст] / С. Семенюк. — Львів: Априорі, 2010. — 608 с.
19. Станіслав Ревера Потоцький [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Станіслав_Ревера_Потоцький
20. Кузич-Березовський І. Березівське боярство на тлі історії України [Текст] / І. Кузич-Березовський. — Detroit: Universal Slavic Printers, 1962. — 290 с.
21. Лукомська З.В. Місто Івано-Франківськ — історія та сучасність [Текст] / З.В. Лукомська // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». — 2004. — № 505: Архітектура. — С. 197-201.
22. Дискусія про перейменування Івано-Франківська: мер міста висловив свою позицію [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.unian.ua/society/2101231-diskusiji-pro-pereyrenuvannya-ivano-frankivska-mer-mista-visloviv-svoju-pozitsiyu.html>
23. Графічний Станіславів. Як виглядало місто до епохи фотографій [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://report.if.ua/istoriya/grafichnyj-stanyslaviv-yak-vyglydalo-misto-do-epohy-fotografij/?fbclid=IwAR2KAqxH12CcO6Iwct8cLhJkcz767ghFoBg6B7yfdVdRzGH2JRzvsVpI9Bk>
24. Загальний огляд історії Івано-Франківська [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.wikiwand.com/uk/Історія_Івано-Франківська
25. Дослідник історії Івано-Франківська знайшов унікальний малюнок першої Ратуші [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://zik.ua/news/2018/11/20/doslidnyk_istorii_ivanofrankivska_znayshov_unikalnyu_malyunok_pershoi_1452109
26. Лягушкін А., Янківський Д. «Мармулядова» пожежа у Станіславові 1868 року, яка змінила обличчя міста. Фотографії старого Львова [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://photo-lviv.in.ua/marmulyadova-pozheha-u-stanyslavovi-1868-roku-yaka-zmynila-oblichchya-mista/>

27. Чернецький В. «Мармулядова пожежа» [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.facebook.com/photo.php?fbid=1047027845477538&et=a.328919047288425&type=3&theater>
28. Івано-Франківська ратуша [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.wikiwand.com/uk/Івано-Франківська_ратуша
29. Гльшанський Ю. Франківськ на долоні: у Ратуші відкрили оглядовий майданчик [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://report.if.ua/gozvagu/na-ivano-frankivskij-ratushi-vidkryly-oglyadovij-majdanchyk-foto/>
30. Головатий М. 200 вулиць Івано-Франківська / М. Головатий. — Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2013. — 464 с.
31. Гаврилів Б. Літопис Івано-Франківська (Станіслава). Історична хроніка міста з 1662 року [Текст] / Б. Гаврилів, П. Арсенич, Р. Процак. — Івано-Франківськ: Нова Зоря, 1998. — 136 с.
32. Королько А. Культурно-освітнє життя української громади м. Станіслава в період ЗУНР [Текст] / А. Королько, І. Розумович // Науковий вісник Чернівецького університету: Історія. Політичні науки. Міжнародні відносини. — 2013. — Вип. 676-677. — С. 103-109.
33. Грабовецький В. Історія Івано-Франківська. Ч. 1. [Текст] / В. Грабовецький. — Івано-Франківськ: Нова Зоря, 1999. — 301 с.
34. Бучик О. Станіславів буденний і святковий [Текст] / О. Бучик. — Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2018. — 128 с.
35. Вуянко М. Давні українські храми Івано-Франківська XVII-XVIII ст. [Текст] / М. Вуянко. — Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2017. — 243 с.
36. Гандзюк Р. Пам'ятки історії та культури Івано-Франківська. Історико-архітектурний нарис. Кн. I [Текст] / Р. Гандзюк, М. Головатий, З. Федунків. — Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2015. — 96 с.
37. Федунків З. Пам'ятки історії та культури Івано-Франківська. Археологія, історія та мистецтво. Кн. II. [Текст] / З. Федунків, Р. Гандзюк, М. Головатий. — Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2016. — 384 с.
38. Монолатій І. Станіславів і Український легіон [Текст] / І. Монолатій, М. Лазарович. — Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2015. — 104 с.
39. Соколовський З. Архітектори радянського Івано-Франківська [Текст] / З. Соколовський. — Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2014. — 108 с.
40. Бондарев І. Слідами забутих пам'ятників [Текст] / І. Бондарев. — Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2014. — 108 с.
41. Федунків З. Станіславів на давніх мапах та планах [Текст] / З. Федунків. — Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2014. — 176 с.
42. Адамович С. Станіславів у часи лихоліть Великої війни (1914-1918 рр.) [Текст] / С. Адамович. — Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2013. — 80 с.
43. Мозіль Ю. Записки в'язня Станіславівської тюрми [Текст] / Ю. Мозіль. — Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2012. — 96 с.
44. Панчишин І. Імпреза міжнародна бієнале [Текст] / І. Панчишин, А. Звіжнський. — Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2012. — 184 с.
45. Бондарев І. Станіславівські ратуші [Текст] / І. Бондарев. — Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2011. — 144 с.
46. Пам'ятки історії та культури Івано-Франківська. Некрополі Івано-Франківська [Текст]. — Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2012. — 224 с.
47. Круцик Р. Дем'янів Лаз [Текст] / Р. Круцик. — Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2011. — 144 с.
48. Зеленський С. Опці єзуїти в Станіславові [Текст]. — Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2010. — 72 с.
49. Штрайт Л. Станіславівські синагоги [Текст]. — Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2010. — 112 с.
50. Бондарев І. Станіславівська фортеця [Текст] / І. Бондарев та З. Федунків. — Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2010. — 192 с.
51. Чемеринський А. Пласт у Станіславові та Івано-Франківську [Текст] / А. Чемеринський та В. Іваночко. — Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2010. — 224 с.
52. Дейчаківський І. Копаний м'яч у Станіславові [Текст] / І. Дейчаківський. — Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2010. — 144 с.
53. Діда Р. Алея миського парку [Текст] / Р. Діда. — Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2010. — 88 с.
54. Рубель А. Хроніка філії Союзу Українок у Станіславові [Текст] / А. Рубель. — Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2009. — 128 с.
55. Баранський К. Станіславів до і після 1919 року [Текст] / К. Баранський. — Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2009. — 104 с.
56. Монолатій І. Станіславів і голодомор 1932-1933 рр. [Текст] / І. Монолатій, Л. Соловка. — Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2009. — 64 с.
57. Монолатій М. Івано-Франківський некропіль [Текст] / М. Головатий. — Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2008. — 48 с.
58. Фоєрман Ю. Щоденник зі Станіслава (1941-1943 рр.) [Текст] / Ю. Фоєрман. — Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2008. — 56 с.
59. Монолатій І. Станіславів у часи Західно-Української Народної Республіки [Текст] / І. Монолатій. — Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2008. — 176 с.
60. Монолатій І. Свято стрілецької дивізії «Галичина» у Станіславові 11 липня 1943 р. [Текст] / І. Монолатій. — Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2008. — 72 с.
61. Федунків З. Зерби Івано-Франківська (Станіслава) [Текст] / З. Федунків. — Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2008. — 80 с.
62. Площанський В. Галицько-Руське місто Станіславів з достовірних джерел [Текст] / В. Площанський. — Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2009. — 44 с.
63. Хованець Ч. Вірмени у Станіславові в XVII-VIII століттях [Текст] / Ч. Хованець. — Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2008. — 48 с.
64. Шарловський А. Станіславів і Станіславський повіт з погляду історичного та географічно-статистичного [Текст] / А. Шарловський. — Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2009. — 176 с.
65. Бондарев І. Фортеця на Волоському тракті [Текст] / І. Бондарев. — Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2008. — 124 с.
66. Грибович М. Історія окружного міста Станіслава в Галичині в 1847 р. [Текст] / М. Грибович. — Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2007. — 40 с.
67. Альманах Станіславівської землі: збірник матеріалів до історії Станіслава і Станіславщини [Текст] / Ред. Б. Кравців. — Нью-Йорк; Торонто; Мюнхен: Вид. Центрального Комітету Станіславщини, 1975. — 959 с.
68. Альманах Станіславівської землі: збірник матеріалів до історії Станіслава і Станіславщини [Текст] / Ред. М. Климишин. — Т. 2. — Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто: Вид. Центрального Комітету Станіславщини, 1985. — 900 с.
69. Літературний Stanislaw ІФ: від Ф. Карпінського до наших днів [Текст] / Упоряд. В.Л. Єшкілев, І.М. Бондарев. — Харків: Фоліо, 2012. — 284 с.
70. Біографічний словник професорів та завідувачів кафедр Івано-Франківської державної медичної академії (1945-1995) [Текст] / За ред. Є.М. Нейка. — Івано-Франківськ, 1995. — 199 с.
71. Івано-Франківський національний медичний університет. Історія. Звершення. Особистості. — К.: Світ Успіху, 2009. — 368 с.
72. Масляк Т. Медицина в Івано-Франківську: від лікарні графа д'Есте до Центральної міської клінічної лікарні [Текст] / Т. Масляк. — Івано-Франківськ: Місто НВ, 2011. — 84 с.
73. Остафійчук Я. Важкий шлях до Олімпу [Текст] / Я. Остафійчук. — 2019. — 300 с.
74. Маринжа Л. Теодор Торосевич. Фармацевт, дослідователь, публицист [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://health-ua.com/pics/pdf/2010_03/68.pdf
75. Львівський фармацевт, який подарував нам мінеральну воду [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://photo-lviv.in.ua/lvivskiy-farmatsevt-yakuj-podaruvav-nam-mineralnu-vodu/>
76. Д-р Кость (Костянтин) Воевідка [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.geroi.if.ua/content&content_id=26
77. В Івано-Франківську на лікарні відкрили анотаційну дошку лікарю УСС К. Воевідці [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.unn.com.ua/uk/news/1305269-v-ivano-frankivsku-na-likarni-vidkryli-anotatsiynu-doshku-likaryu-uss-k-voyevidtsi>
78. Справа честі — доктор Гутт Мостовий [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://gk-press.if.ua/sprava-chesti-doktor-gutt-mostovij/>
79. Бондарев І., Головатий М. Слідами старого Станіслава. Клініка доктора Гутта [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://report.if.ua/uncategorized/slidamy-starogo-stanyslavova-klinika-doktora-gutta/>
80. Бондарев І., Головатий М. Як змінився Франківськ. Будинок Осипа Маланюка [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://report.if.ua/uncategorized/yak-zminyvsya-frankivsk-budynok-osypa-malanyuka/>
81. Романюк В. Полковий лікар [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://gk-press.if.ua/polkovyj-likar/>
82. Уродженці Станіслава. Макс Шур — особистий лікар і біограф Зигмунда Фрейда [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://report.if.ua/gazeta/urodzheni-stanyslavova-maks-shur-osobystyj-likar-i-biograf-zygmunda-frejda/>
83. Дзєман М.І. До 100-річчя заснування Національної Академії Наук України: акцентовані питання в дискурсі еволюції медичних пізнань українців (1-ше подання) [Текст] / М.І. Дзєман // Практикуючий лікар. — 2018. — № 3. — С. 54-73.
84. Дзєвис Н. Історія Європи [Текст] / Н. Дзєвис. — М.: АСТ: Транзиткнига, 2005. — 943 с.
85. Корчинський О. Ранньосередньовічне місто на Верхньому Дністрі [Текст] / О. Корчинський // Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині. — 2008. — Вип. 12. — С. 267-282.
86. Городище в селі Стільське на Львівщині (Короткий підсумок досліджень) [Текст] / Записки НТШ. — 2007. — Т. ССІІІ. — С. 490-510.

87. Grodzisko stilskie // Rocznik Przemyski. — Archeologia. — 2002. — Т. XXXVIII. — З. 2. — С. 69-89.
88. Stulsko // Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. — Warszawa: Filip Sulimierski i Władysław Walewski, 1890. — Т. XI: Sochaczew — Szlubowska Wola. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://dir.icm.edu.pl/pl/Słownik_geograficzny/Tom_XI/508
89. Филипчук Г.В. Культурні об'єкти урочища «Оленин Парк» (Плісеський археологічний комплекс): спроба міждисциплінарної інтерпретації [Текст] / Г.В. Филипчук. — Народознавчі Зошити. Серія історична. — 2014. — № 1 (121). — С. 136-142.
90. Нечуй-Левицький І. Світлогляд українського народу: Ескіз української міфології [Текст] / І. Нечуй-Левицький. — Львів: 1876. — 46 с.
91. Ефименко П. Сборник малороссийских заклинаний: монография [Текст] / П. Ефименко. — М.: Императорское Общество Истории и Древностей Российских при Московском Университете, Университетская Типография (Катков и К) на Страстном бульваре, 1874. — 70 с.
92. Мусіхіна Л. Звірослов: Міфологема тваринного світу українців [Текст] / Л. Мусіхіна. — Тернопіль: Навчальна книга — Богдан, 2013. — 192 с.
93. Корчинський О. Літописні Хорвати та проблема формування державності на Прикарпатті [Текст] / О. Корчинський. — Пам'ять Століть. — 1997. — № 3. (6). — С. 92-95.
94. Войтович Л. «Білі» хорвати чи «карпатські» хорвати? Продовження дискусії [Текст] / Л. Войтович. — Дрогобицький краєзнавчий збірник. Збірник наукових праць. — 2004. — Вип. VIII. — С. 38-45.
95. Енциклопедія українознавства / Гол. ред. В. Кубійович. — Париж, Нью-Йорк: вид. Молоде життя — НТШ, 2000. — Т. 10. — С. 3625-3626.
96. Дзєман М.І. До 100-річчя заснування Національної Академії Наук України: акцентовані питання в дискурсі еволюції медичних пізнань українців (2-ге подання) [Текст] / М.І. Дзєман // Практикуючий лікар. — 2018. — № 4. — С. 53-70.
97. Історична довідка про місце Ярослава Мудрого в історії Київської Русі [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://bibl.com.ua/pravo/743/index.html?page=2>
98. Київська Академія [Електронний ресурс] / Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Київська_Академія
99. Памятники русской старины въ западных губерниях издаваемые съ высочайшего соизволения И.Н. Батюшковымъ. Выпускъ восьмой: Холмская Русь (Люблинская и Съдлецкая губ, Варшавскаго Генераль-Губераторства). Изданіе Министерства Внутреннихъ Дѣлъ. С.-Петербургъ, 1885. — 570 с.
100. Бородулин В.И. История клинической медицины от истоков до середины 19-го века. Лекции [Текст] / В.И. Бородулин. — М.: ОАО Издательство «Медицина», 2008. — 180 с.
101. Ауэнбруггер Л. Новое открытие, позволяющее на основании данных выстукивания грудной клетки человека, как признака, обнаруживать скрытые в глубине грудные болезни. Пер. с лат. [Текст] / Л. Ауэнбруггер. — М.: Медгиз, 1961. — 59 с.
102. Верхратський С.А. Історія медицини. — 3-е вид., випр. і доп. [Текст] / С.А. Верхратський. — К.: Вища шк., 1983. — 384 с.
103. Драч І.Ф. Тригорій Скворода [Текст]: біографічна повість / І.Ф. Драч, С.Б. Кримський, М.В. Попович. — К.: Молодь, 1984. — 216 с.
104. Шегедин М. Львівський державний медичний коледж імені Андрея Крупинського. [Текст] / М. Шегедин, О. Рузанов. — Тернопіль: Укрмедкнига, 2003. — 281 с.
105. Collegium medicum (1773-1784 pp.) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://limilm.lviv.ua/collegium-medicum-1773-1784-%D1%80%D1%80>
106. Лазовскис И.Р. Справочник клинических симптомов и синдромов. 2-е изд., перераб. и доп. [Текст] / И.Р. Лазовскис. — М.: Медицина, 1981. — 512 с.
107. Янко К. Франц Мазох — видатний лікар і викладач в тіні відомого онука [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://photo-lviv.in.ua/frants-mazoh-vydatnyj-likar-i-vykladach-v-tini-vidomogo-onuka/>
108. Головатий М. Аптеки старого міста [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://firtka.if.ua/blog/view/apteki-starogo-mista117233>
109. Бондарев І. Найстаріші аптеки Станиславова [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://report.if.ua/golovne-za-den/najstarishi-apteki-stanyslavova/>
110. Бондарев І. Найстаріші аптеки Станиславова. Під левом і короною [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://report.if.ua/uncategorized/pid-levom-i-koronoju/>
111. Бондарев І. Лікарні старого Станиславова [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://report.if.ua/uncategorized/likarni-starogo-stanyslavova/>
112. Dietl Józef, Венедикт [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://pl.wikipedia.org/wiki/J%C3%B3zef_Dietl
113. Дітль Юзеф. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Юзеф_Дітль
114. Wrzosek A. Józef Dietl. Polski słownik biograficzny / Dąbrowski JanHenryk — Dunin Piotr. — Kraków, 1939-1946. — Т. V. — С. 158-166.
115. Чернецький Є. Кульчицький [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://incognita.day.kyiv.ua/kulchiczki.html>
116. S'ródka A. Biogramy uczonych polskich. Cze, s'c' VI: nauki medyczne. Wrocław: Wydawnictwo Zakład Narodowy im. Ossolin'skich. — 1990. — С. 121-129.
117. Ostrowski Janusz, Rutkowski Bolesław. Józef Dietl (1804-1878), outstanding internist and reformer of the medical sciences, and his contribution to nephrology // J. NEPHROL. (Società Italiana di Nefrologia). — 2013. — Vol. 26 (Suppl. 22). — С. S50-54.
118. Dietl J. Wandernde Nieren and deren einklemmung. Wien MedWochenschr. — 1864. — Vol. 14. — С. 153-166.
119. Mergener K., Weinerth J., Baillie J. Dietl's crisis: a syndrome of episodic abdominal pain of urologic origin that may present to a gastroenterologist // Am. J. Gastroenterol. — 1997. — Vol. 12. — С. 2289-2291.
120. Gowrishankar P., Varadharajan S., Mani A.C. Mobile calculi in retrocavalureter presenting as Dietl's crisis: a case report // Int. Braz. J. Urol. — 2004. — Vol. 4. — С. 355-360.
121. Alagiri M., Polepalle S.K. Dietl's crisis: an under-recognized clinical entity in the pediatric population // Int. Braz. J. Urol. — 2006. — Vol. 32 (4). — С. 451-453.
122. Zajaczkowski T. Thaddaeus Zajaczkowski Joseph Dietl (1804-1878): innovator of medicine and his credit for urology // Central. Eur. J. Urol. — 2010. — Vol. 2. — С. 62-67.
123. Любов між народами, починається з любові між людьми [Текст] / підготував прот. Іоан Альмес // Духовна криниця. — 2013. — № 5 (5), жовтень. — С. 8.
124. На Дрогобищині встановлять меморіальну дошку видатному краянину Юзефу Дітлю [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://ua.news.lviv.ua/other/2013/06/06/6436.html>
125. Дзєман М.І. Традиція триєдності лікувального процесу в українській медицині (частина 1) [Текст] / М.І. Дзєман // Практикуючий лікар. — 2015. — № 4. — С. 63-73. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PraktLk_2015_4_14